

ԱՆՈՒՆՊ YOUR NAME TON NOM DEIN NAME

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵԱՆ VAHAN TEKEYAN 125

The Armenian Poet in Songs
Les Poètes Arméniens en Chansons
Հայ Բանաստեղծները՝ Երգերում

3

Գիտենալով հանդերձ, որ “ Լեզուն որով գրեցի՝ երկրի երեսը քիչեր / Կը կարդային զայն արդէն ու պակսեցան անոնք ալ...” Թէքեանը չդադարեց գրել այդ անհետացող լեզուով այն մարդկանց համար, ովքեր բանաստեղծութեան կարիքը չունէին (“ոտանաւորը կ’ուտուի...”): Այն միտքը, որ իր հոգու ցաւը կարող է սփոփել ուրիշներին, նրան տալիս էր ոյժ, որն անհրաժեշտ էր, որպէսզի շարունակէր գրել:

“ Հարիւր տարի ետք միայն, իր այս ձեռով, այս սրխաւ/ Կամ ճիշտ ձեռով ու հնչմամբ՝ լեզուն [...] գուցէ խօսող չունենայ,” - Թէքեանի այս մարգարէութիւնը հերքելու համար չէ, որ Պերճը յանձն է առել Թէքեան երգել: Այդ դատը կորուստի է մատնուելու, վաղ կամ ուշ, չնայած հէնց այս տեսակ բաներին միայն արժէ սատար կանգնել: Այն, ինչը Նախախնամութեամբ սահմանուած է յաջողելու՝ անհատների միջամտութեան կարիքը չունի, քանի որ կոյր կամքը, իր անհամար գործակալների բազմադէմ դրսեւորումներով, իր գործն է տեսնում՝ ի նպաստ Պատմութեան: Եւ միայն Ճշմարտութիւնն է, այն, որին երբեք վիճակուած չէ դառնալու Պատմութիւն, որ կարիք ունի իր կորցրած դատը պաշտպանող ասպետի, որպէսզի կարելին մի անցողիկ ակնթարթ տեղ գտնի իրականի գոյաշխարհում:

Այս լարումն է՝ արելիի եւ իրականի միջեւ, եւ կարելիի հէնց այս յաճախանքը յիշողութեան մէջ, զղջումի, յոյսի, մխիթարանքի, որ գերիշխում է Թէքեանի բանաստեղծութեան զգալի հատուածում, եւ մասնաւորաբար բանաստեղծութիւնների այս ընտրանիի մէջ: Կարելին, որը երբեք չի եղել, Թէքեանի համար իրականից նուազ իրական չէ, քանի որ իրենով բնակեցնում է այն, ինչը Ռիլկէն անուանում է Weltinnenraum՝ “հմընդհանրական ներքնատարածք”:

Մէկ կողմ թողնելով մաքրակրօն արուեստաբանի այն հարցումը, թէ պէ՞տք է արդեօք բանաստեղծութեան ինքնայատուկ երաժշտականութիւնը փոխարինել դրսից պարտադրուած երաժշտութեամբ, որի պատասխանը նոյնն է, ինչ որ նմանօրինակ այլ հարցումն էրինը՝ - “ Պէ՞տք է արդեօք հագներգութիւն գրել Պազանիմի թեմաներով կամ Լիեդերներ յօրինել՝ Գէօթէի, Շիլլերի, Հայնէի, Ուլանդի, Ռուքերթի բանաստեղծութիւնների հիման վրայ, կամ աշխատութիւններ հեղինակել Շոպէնի էտիւդների մասին” - արելի է հարց տալ, թէ արդեօք այս երգերը ի յայտ բերու՞մ են կամ ընդգծու՞մ են բանաստեղծութեան ընթերցմամբ լիովին չբացայայտուած կամ սքողուած շերտեր: Եւ պատասխանը յստակօրէն այո է, որովհետեւ երաժշտութիւնը գորացնում է իւրաքանչիւր քառատողի մէջ հիմնաներկայ լարումի, վարանումի, զգուշաւորութեան եւ խոցելիութեան որոշակի զգացողութիւնը, եւ ստեղծում այն “հմընդհանրական ներքնատարածքի” մուր ճարտարապետական հէնքը, որը Թէքեանի վրձինը կեանքի է կոչել հինաւուրց մրգաստանից քաղուած բառերով:

Վիկտոր Փամպուկճեան

Although aware that “the language in which I wrote was read by few / On the face of the Earth, and there are fewer yet left...” Tekeyan did not stop writing in a disappearing language for a people he knew had no need for poems (“Does one eat verses?”). For the thought that his heart’s pain might console others gave him the needed strength to go on writing.

And it is not to disprove Tekeyan’s prophecy, that “Only a hundred years later, / The dear language, in this false or correct form and pronunciation / [...] will have no speakers,” that Berge goes on singing. It would be a lost cause anyway. Yet these are the only ones worth standing for. The ones Providence wants to succeed do not need individual help, for a blind will, finding manifold expression in countless agents, does its work in the service of History. Only Truth, the one destined to never become History, needs its knight of the lost cause, if it is to leave the realm of the possible a fleeting moment in that of the actual.

And it is precisely the tension between the possible and the actual, and the persistence of the possible in memory, regret, hope, consolation that is prevalent in much of Tekeyan’s poetry, in particular in the poems selected here. The possible, that never was, is no less real for him than the actual, as it populates what Rilke called “the one space,” *Weltinnenraum*.

Aside from the question of the purist, whether one should alter poetry’s own music by a superimposed one - which is answered together with “Should one make rhapsodies on themes by Paganini? Or write Lieder after poems of Goethe, Schiller, Heine, Uhland, or Rückert? Or compose studies after Chopin’s Etudes? - One could ask whether these songs reveal or emphasize aspects absent or understated in the read poem.

The answer would be emphatically “yes”, as the music reinforces a certain sense of restraint, hesitation, caution, and vulnerability inherent in every stanza, and creates a sound architecture for that “one space”, which Tekeyan’s brush had brought to life with words from an ancient orchard.

Victor Pambuccian,
Associate Professor of Mathematics at Arizona State
University West

“La langue dans laquelle j’ai écrit déjà était lue par peu / A la surface de la terre, et bien peu parmi eux sont restés...” Conscient de cela, Tékéyan n’a pas pour autant arrêté d’écrire dans cette langue en voie de disparition pour des gens dont il savait qu’ils n’avaient nul besoin de poèmes (“Peut-on se nourrir de poésie ?”). C’est la pensée que la douleur de son coeur pourrait en consoler d’autres qui lui donna la force nécessaire de continuer à écrire.

Et ce n’est pas parce qu’il réproche la prophétie de Tékéyan, qui disait que “Dans cent ans seulement, / Cette chère langue, dans cette forme et prononciation fautive ou correcte / [...] n’aura plus de locuteurs,” que Berge continue à chanter. Ce serait de toutes façons une cause perdue. Mais ce sont les seules qui valent. Les causes que la Providence veut voir réussir ne requièrent pas l’aide des individus, car une volonté aveugle trouvant son expression multiple dans des agents innombrables, accomplit son oeuvre au service de l’Histoire. Seule la Vérité, celle qui est destinée à ne jamais devenir Histoire, requiert son chevalier de la cause perdue, si elle tâche d’abandonner le royaume du possible, dans un moment fuyant, pour celui de l’actuel.

Et c’est précisément la tension entre le possible et l’actuel, et la persistance du possible dans la mémoire, le regret, l’espoir, la consolation qui prévaut dans la plupart des poèmes de Tékéyan, en particulier dans ceux qui sont sélectionnés ici. Le possible, qui jamais ne fut, n’est pas moins réel pour lui que l’actuel, en tant qu’il peuple ce que Rilke appelait “l’espace intérieur du monde” (Weltinnenraum).

Si on laisse de côté la question du puriste, qui consiste à savoir si on a le droit d’altérer la musique propre au poème en lui en surimposant une autre - à laquelle on peut rajouter les autres questions du genre : “Doit-on faire des rhapsodies sur des thèmes de Paganini ? Ou écrire des Lieder sur des poèmes de Goethe, Schiller, Heine, Uhland, ou Rückert ? Ou composer des études d’après les Etudes de Chopin ?” - on pourrait se demander si ces chansons révèlent ou accentuent les aspects absents ou sous-entendus dans la lecture du poème. La réponse serait décidément “oui”, puisque la musique renforce un certain sens de la retenue, de l’hésitation, de l’attention et de la vulnérabilité propre à chaque vers, et crée une architecture sonore pour cet “espace unique”, que le pinceau de Tékéyan a amené à la vie avec les mots d’un ancien verger.

Victor Pambuccian

Կահիրէ, Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութիւն
[1940-1942]

1 Վահան Թէքեան, 2 Սահակ Թիւրապեան (մեծ հայրս), 3 Պօղոս Թիւրապեան (մեծ հօրս եղբայրը), 4 Թորգոմ Թիւրապեան (հայրս), 5, 6, 7 Շաքէ, Սօնա, Ալիս Թիւրապեան (հօրաքոյրներս)

Vahan Tekeyan (1) at an informal gathering at the
Gegharvestasirats Armenian Cultural Center in Cairo.
Among others, Sahag, Poghos, Torgom, Shaké, Sona and
Alice Turabian (2, 3, 4, 5, 6, 7).
[1940-1942]

Կահիրեում, որտեղ ծնուել են եւ ապրել կեանքիսառաջին 15 տարիները, յաճախ են անուղղակիօրէն առնչուել Թէքէեանի անուանն ու անձին: Յիշում են, երբեմն մօրս ծեռքը բռնած անցնում էինք մի թաղամասով, որի շէնքերից մէկին ամրացուած էր Թէքէեանի անունը կրող յուշատախտակը: Սիրում էի այն խորհրդաւորութեան զգացումը, որն ինձ համակում էր այդ տան մօտով անցնելիս:

Մեր տանը, եւ շատ ուրիշ եգիպտահայերի, ընտանեկան ալբոմները թերթելիս, պատկառազօր աչքերի ու նրբաճաշակ հագնուած կանանց խմբանկարների էջերին, որեւէ մէկի մատը յանկարծ կանգ էր առնում կլոր ակնոցներով մի կերպարի վրայ, եւ ակնածանքովասուում էր՝ «Վահան Թէքէեանն է...»:

Յատկապէս յաճախ էի այդ անունը լսում մեծ հօրս՝ Սահակ Թիրապեանի տանը, որը Թէքէեանի մտերիմ կուսակցական գործընկերն էր եղել երկարտարիներ եւ նաեւ միասին աշխատակցել էին «Արեւ»-ին: Հօրաքոյրս պատմում էր, որ պրն. Թէքէեանը, վարանումի ու կասկածի պահերին, երբ դառնում էր առաւել առանձնասէր, քչերին էր «հնդուրժում» իր շուրջը եւ այդ քչերից մէկը մեծ հայրս է եղել: Իմ այս սփիւռքեան առօրեայի ծալքերի մէջ էր ինձ համար ձեւաւորուում Թէքէեանի կերպարը՝ պարուրուած առեղծուածային մի գաղտնիքով: Ես հպարտ էի զգում, որ այդպիսի «մեծ» մարդը եղել է մեծ հօրս բարեկամը:

Ինչ վերաբերում է Թէքէեանի բանաստեղծութեան իմ ընկալմանը, ապա կարելի է ասել, որ այն թէրի էր: Դպրոցում եւ հանդէսներին, հիմնականում աղջիկներ ու կանայք, խտացուած շեշտերով ու յուզմունքից շփոթուած «ասմունքում» էին Թէքէեանի միշտ նոյն բանաստեղծութիւնները, որոնց բառերը հանգչում էին բուռն ծափերի աղմուկի մէջ, ու ես մնում էի դրանց իմաստին անհաղորդ...:

Հակառակ Կահիրեում, եւ սփիւռքում ընդհանրապէս, տիրող թէքէեանապաշտութեանը, Հայաստանում, նոյնիսկ գրական աշխարհում, Թէքէեանի նկատմամբ կար չէգոք մթնոլորտ: Դա, եւ հաւանաբար այլ հանգամանքներ, մի քանի տարով եւս յետաձգեցին իմ իսկական հանդիպումը Թէքէեանի հետ: Այդ շրջանում միակ լուրջ առնչութիւնս իր հետ եղաւ Շառլ Բողլէր թարգմանելիս, երբ ծանօթացայ իր թարգմանութիւններին:

Յետոյ, դեռ նոր տեղափոխուած Միացեալ Նահանգներ, յայտնուած հոգեկան ու մտային ընդարմութեան մէջ, երբ մի օր նուէր ստացայ մի կիթառ, փորձեցի վերագտնել մօտիկ անցեալիս ներշնչումի պահերը: Եւ երեւի քանի որ սփիւռքում էի կրկին, մէջս արթնացաւ արեւմտահայր՝ ընտրեցի Թէքէեանին եւ երկու երգ գրեցի իր գողտրիկ բանաստեղծութիւնների հիման վրա՝ «Ես սիրեցի» եւ «Փափաք»: Այդ երկու երգերը ձայնրիզի վրայ ուղարկեցի հայ մշակոյթի ասպարէզում կշիռ ունեցող մի մտաւորականի, յուսալով, որ կ'արժանանան խրախուսանքի եւ մի փոքրիկ արահետ կը բանան իմ առջեւ: Պատասխանը անողոքաբար իրատեսական էր՝ Հոս այս տեսակ երգեր չեն սիրեր, դաւուլ-զուռնա պէտք է ըլլայ, որ լսեն»: Այստեղ վերջակէտ դրուեց իմ երգեր յօրինելու մղումին, եւ Թէքէեանին ճանաչելու փորձս դարձեալ չկայացաւ:

Տարիների ընթացքում, եւ տարիներ յետոյ, ինչ-որ բաներ փոխուեցին. ես սկսեցի կրկին երգեր գրել եւ հրապարակել, եւ դրա շնորհիւ հանդիպեցի զարմա-նալի մարդկանց: Նրանցից մէկին՝ Վիկտոր Փամպուկճեանին են պարտական, որ այսօր գրուել են այս երգերը: Վիկտորը լսել էր Չարենցի իմ երգաշարը եւ ոգեւորուած, հիացական վերլուծումներով նամակներ էր ինձ ուղարկում: Այսպէս, նամակագրական կապ հաստատուեց մէր մէջ:

Լինելով մասնագիտութեամբ մաթեմատիկոս, Վիկտորը միաժամանակ արուեստի, բանաստեղծութեան ու հեղինակային երգի գիտակ է եւ նրա կարծիքներն ու մեկնութիւնները ինձ յաճախ օգնել են կասկածանքիս պահերին: Թէքէեանի աշխարհը նրա համար ընտանի աշխարհ է, ու նաեւ նա բանաստեղծին թարգմանում է գերմաներէն: Նա ինձ հորդորեց ստեղծել թէքէեանական մի երգաշար, եւ պատրաստակամութիւն հայտնեց նիւթապէս աջակցել դրանց հրապարակմանը: Նա ինձ օգնեց, որ ես էլ վերջապէս փորձեմ մուտք գործել Թէքէեանի աշխարհը: Բազմաշերտ է այն, եւ նուրբ, եւ խրթին: Այս երգերն ստեղծելիս բազում կրիւներ են մղել Թէքէեանի որոշ տողերի հետ, հիացել են, զարմացել են, վիճել, մոլորուել: Սիրել են իր վարանումները, խոցելիութիւնը, իր խոյանքը դէպի բարձունքի առեղծուածը:

Ամփոփելով խօսքս, ուզում են շնորհակալութիւն յայտնել նախ եւ առաջ Վիկտորին եւ ամենից աւելի իր վստահութեան համար: Երաժիշտ ընկերոջս՝ Տիգրան Նանեանին՝ ընտիր դաշնաւորման եւ իմ քնայքները գրեթէ համբերութեամբ տանելու համար: Իմ ընտանիքին ու ընկերներին, որ ինձ օգնեցին բանաստեղծութիւնների ընտրութիւնից մինչեւ թարգմանութեան, խմբագրման, սրբագրման եւ այլեայլ աշխատանքները՝ նահիտին ու Արուսեակին, Արեւիկ Գաբրիէլեանին, Պատրիս Փուենին ու Մանուէլ Քէօսէեանին:

Եւ վերջապէս, կարծում են, որ հոգուս թաքուն պարտքը կատարած կը լինեմ, եթէ երգերի այս շարքը նուիրեմ մի մարդու, որն անսահմանօրէն հպարտ պիտի լինէր իմանալով, որ ահա այսպէ՛ս կայացաւ Վահան Թէքէեանի եւ իր թռեան հոգեւոր հանդիպումը՝ մեծ հօրս, Սահակ Թիրապեանին:

Պերճ Թիրապեան
Նիւ Եորք, Հոկտեմբեր 13, 2003

In Cairo, where I was born and lived the first fifteen years of my life, I had many occasions to come across Vahan Tekeyan's name and, indirectly, his persona. At times, holding my mother's hand, walking through a neighborhood I would always notice the plaque with Tekeyan's name on the facade of one of the buildings. I relished the feeling of mystery that would fill me each time I passed by this house.

In our home, as in many other Egyptian-Armenians' homes, while flipping through family albums full of group pictures of respectable men and tastefully dressed women, a finger would suddenly slow down to point to a figure in spectacles, and a voice of admiration would utter: "This is Vahan Tekeyan..."

I would hear his name most often in my grandfather, Sahag Turabian's house— they used to be close as members of the Ramkavar Party for many years, and both collaborated in the *Arev* newspaper. My aunt would tell me that in his moments of restraint and hesitation when he would become reclusive, Mr. Tekeyan would not tolerate being surrounded by people, except for a few, one being my grandfather... My perception of Tekeyan's persona was being formed within the layers of my diasporan daily life, enveloped by an enigma. I was very proud that such a *great* man had been my grandfather's friend.

As for my own perception of Tekeyan's poetry, I could say there was none. At school and party events, — as a rule — mainly young ladies or women would emphatically and trembling with emotion read his poems, the selection being repetitious, and as the last words of the stanza would slowly fade into the ovation, I would stand there, distant, unrelated to the meaning of it all...

Despite the fact that in Cairo and in other diasporan centers, one could sense the presence of a real "Tekeyanomania", in Armenia, including the literary milieu, the attitude towards his poetry was rather neutral. This neutrality and other contributing factors delayed my encounter with Tekeyan's poetry for a few more years. During this period, I had only one serious correlation with Tekeyan: I was translating Baudelaire and studied his translations in the course of my work.

Later on, in the United States, going through the first stages of my intellectual suffering, one day I got hold of a guitar and as a result, I re-discovered the inspiring moments of my recent past and attempted to write songs again, to fight this persistent emotional crisis. Perhaps because I was in the Diaspora again, the Western-Armenian awakened within me, Tekeyan naturally came to my mind; I wrote two songs to his poems "I Loved" and "Yearning" which I recorded and mailed them to a prominent intellectual in Armenian cultural life hoping to receive an encouraging reply and to see a light in front of me. The answer was grimly realistic: "There is hardly an audience for this type of songs, *dhol-zurna* (party music) - this is what the public likes." That was the end of my impulse to write songs and, thus, my lasting encounter with Tekeyan did not occur.

Years passed, things changed; I began writing songs and publishing CDs, and thanks to that, I met wonderful people. These thirteen songs on the poems of Tekeyan — I owe them to one of them— Victor Pambuccian. He found me after listening to my CD on Charents' poetry and, elated, sent me enthusiastic letters analyzing my songs.

Our correspondence became regular. Victor is a true expert of poetry and poetic song, and his analysis and opinions often helped me to overcome my uncertainties. Though a mathematician by profession, he translates poetry, including Tekeyan's, into German. He suggested that I produce a CD of songs on Tekeyan's lyrics with his sponsorship. He guided me into Tekeyan's world. This world is not an easy place to be; it is delicate, multilayered, and complex. I fought many times with the creator of that world; at times, I admired it, was puzzled by it, questioned it, and got lost in it. I loved Tekeyan's hesitations, his vulnerability, and his incessant quest for the secret of the ascent.

In conclusion, I wish to thank Victor, and primarily for his trust in me. I want to thank my friend Tigran Nanian for his masterful musical arrangements and for almost patiently coping with me. To my family, Anahit and Arousiak, and my friends: Arevik Gabrielian, Patrice Poingt, Manuel Keusseyan, for assisting me in all stages of this work — from the selection of poems to translating, editing, proofreading, etc. In the end, I wish to go with the inner impulse of my heart and to dedicate these songs to my grandfather Sahag Turabian because I know that he would be extremely proud if he could see *how* his grandson's encounter with Tekeyan finally came to fruition.

Berge Turabian
New York, October 13, 2003

Au Caire où je suis né et où j'ai vécu les quinze premières années de ma vie, j'ai eu maintes fois l'occasion de rencontrer le nom de Vahan Tékéyan ainsi que son personnage. C'était d'abord au cours de ces promenades que je faisais en tenant la main de ma mère que je remarquais souvent la plaque portant le nom de Vahan Tékéyan sur la façade d'un des bâtiments. J'éprouvais comme un sentiment de mystère chaque fois que je passais devant.

Chez nous comme dans tant d'autres foyers arméniens d'Egypte, quand on feuilletait ces albums de photos de famille pleins d'images d'hommes respectables et de femmes distinguées, je voyais soudain un doigt qui désignait un visage à lunettes et j'entendais une voix admirative qui disait : "Voici Vahan Tékéyan".

C'est chez mon grand-père, Sahag Turabian, que j'ai le plus souvent entendu prononcer son nom : ils s'étaient fréquentés en tant que membres du parti Ramkavar, et tous deux avaient collaboré au journal Arev. Ma tante me disait que dans ses périodes de doute et d'hésitation où il se repliait sur lui-même, Mr Tékéyan ne supportait la présence que de très peu de gens, et mon grand-père en faisait partie... Ma perception de ce personnage enveloppé de mystère s'est lentement formée au cours de ma vie quotidienne dans la diaspora. J'étais très fier qu'un si grand homme ait pu être l'ami de mon grand-père.

Mais je n'avais aucune connaissance personnelle de la poésie de Tékéyan. A l'école et lors des fêtes, c'était généralement des jeunes filles ou des femmes tremblantes d'émotion qui lisaient avec emphase ses poèmes - toujours les mêmes - mais quand les derniers vers se mêlaient aux applaudissements, je restai là, distant, étranger à cette communion...

Bien qu'au Caire et dans les autres centres de la diaspora se faisait sentir la présence d'une vraie "Tékéyanomania", en Arménie, y compris dans les milieux littéraires, l'attitude envers sa poésie était plutôt neutre. C'est cette neutralité et d'autres facteurs annexes qui ont retardé de quelques années ma rencontre avec sa poésie. Durant cette période, je n'ai eu qu'un contact sérieux avec Tékéyan : je traduisais Baudelaire et j'étudiais ses propres traductions au cours de mon travail.

Plus tard aux Etats-Unis, alors que je traversais une période intellectuelle difficile, j'ai reçu comme cadeau une guitare et je me suis mis à redécouvrir les moments d'inspiration de mon passé récent en essayant d'écrire à nouveau des chansons pour combattre cette crise émotionnelle persistante. Peut-être parce que je me trouvais à nouveau dans la diaspora, c'est l'arménien occidental qui s'est réveillé en moi, et Tékéyan m'est venu naturellement à l'esprit ; j'ai écrit deux chansons sur ses poèmes "J'ai aimé" et "Désir". Je les ai enregistrées et envoyées à un intellectuel en vue dans la vie culturelle arménienne espérant à la fois un encouragement et une lumière. La réponse fut abrupte : "Il n'y a aucun public pour ce genre de chanson ; ce que les gens aiment ici c'est du dhol-zurna (musique d'ambiance)". Ce fut la fin de ma tentative d'écrire des chansons et c'est ainsi qu'une rencontre durable avec Tékéyan ne s'est pas produite.

Les années ont passé et les choses ont changé ; j'ai commencé à écrire des chansons, à produire des CD, et grâce à cela, j'ai rencontré des gens merveilleux. Ces treize chansons sur des poèmes de Tékéyan, c'est à l'un d'entre eux que je les dois : Victor Pambuccian. Il m'a découvert en écoutant mon CD sur la poésie de Charents et il m'a envoyé des lettres enthousiastes qui analysaient mes chansons.

Notre correspondance devint régulière. Victor est un véritable expert en poésie et en chanson poétique, et ses analyses comme ses avis m'ont souvent aidé à surmonter mes incertitudes. Bien que mathématicien de profession, il traduit de la poésie, y compris celle de Tékéyan, en allemand. Il m'a suggéré de produire avec son parrainage un CD de chansons sur des paroles de Tékéyan. C'est lui qui m'a guidé dans cet univers délicat, complexe, aux facettes multiples, et qui n'est pas des plus faciles à vivre. J'ai lutté maintes fois avec son créateur ; je l'admirais, j'étais perplexe, je le questionnais, je me perdais en lui. J'aimais les hésitations de Tékéyan, sa vulnérabilité et sa quête incessante des secrets de l'élévation spirituelle.

Pour conclure, je voudrais remercier Victor, et d'abord la confiance qu'il m'a témoignée, ce que j'apprécie vivement. Je remercie mon collaborateur et ami Tigran Nanian pour ses remarquables arrangements et sa patience à mon égard. Egalement ma famille, Anahit et Arousiak, ainsi que mes amis : Arevik Gabrielian, Patrice Poingt, Manuel Keusseyan, pour leur aide aux différentes étapes de ce travail - depuis la sélection des poèmes jusqu'à la traduction, l'édition, la correction, etc...

Enfin, c'est avec l'élan le plus profond de mon cœur que je voudrais dédicacer ces chansons à mon grand-père Sahag Turabian parce que je sais qu'il serait extrêmement fier s'il pouvait voir combien la rencontre de son petit-fils avec Tékéyan avait finalement porté ses fruits.

Berge Turabian
New York, le 13 octobre 2003

ԱՆՈՒՆՊ YOUR NAME TON NOM DEIN

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵՅԱՆ VAHAN TEKEYAN 125

*The Armenian Poet in Songs
Les Poètes Arméniens en Chansons* 3
Հայ Բանաստեղծները՝ Երգերում

ՏԱՂ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵՁՈՒԻՆ

Քեզ, Հայ Լեզո՛ւ, կը սիրեմ մրգաստանի մը նըման...
Մեր անցեալին թանձրախիտ ստուերներուն մէջ՝ արծես
Մէյ մէկ պըտուող՝ քու բոլոր բառերդ ինձի կ'երեւան,
Որոնց մէջէն կը քալեմ ու կը քաղեմ զանոնք ես...:

Մրգաստանի՛ մը նըման կը սիրեմ քեզ, Հայ Լեզո՛ւ...
Մեր հայրենի պալատէն, պարտէզներէն մընացորդ՝
Դալարագեղ դուն պուրա՛կ, որ դիմացար դարերու
Եւ կը մընաս միշտ առոյգ, հին աւիշով կենսայորդ...:

Ծառերուդ մէջ հովանուտ կ'երթամ խինդով մ'անասհման,
Արմատներուդ, ճիւղերուդ վրայ նայելով հիացիկ,
Զարմանալով թէ ի՛նչպէս դուն մընացիր՝ երբ սաստիկ
Քամին քու շուրջըդ փոշեց եւ տապալեց ամէն բան...:

Մէյ մէկ պըտուող գոյնըզգոյն՝ բոլոր բառե՛րդ ահա,
Հիւթե՛ղբառերդ՝ որ որքա՛ն հասունցուցին արեւներ,
Բառե՛րդ որոնք այս պահուս շըրթանցս վրայ եմ բռներ,
Բառե՛րդ որ քիմքըս կ'օծեն եւ կը սփոփեն սիրտս հիմա...:

ODE AN DIE ARMENISCHE SPRACHE

Dich, armenische Sprache, lieb' ich wie einen Obstgarten . . .
Als ob im Dickicht der Schatten unserer Vergangenheit
Deine Wörter allesamt Früchte wären,
Zwischen denen ich spaziergehe und die ich pflücke. . .

Wie einen Obstgarten lieb' ich Dich, armenische Sprache . . .
Ein Überbleibsel der Paläste und Gärten unserer Heimat
Laubgrüner Hain, die Jahrhunderte überdauernd,
Du bleibst stets rüstig, getragen von der Lebensfülle eines
alten Saftes

Im Schatten Deiner Bäume schlendere ich mit unendlicher
Freude
In entzückter Betrachtung Deiner Wurzeln und Äste,
Staunend, daß Du geblieben bist,
Wo ringsherum ein heftiger Wind alles stürzte und verwehte . . .

Ein jedes Deiner Wörter – eine bunte Frucht –
Fruchtsäfte Deine Wörter, von unzähligen Sonnen gereift
Deine Wörter, die ich in diesem Augenblick auf den Lippen
habe,
Deine Wörter, die meinen Gaumen salben und meinem Herz
Trost spenden . . .

ODE TO THE ARMENIAN LANGUAGE

Armenian language, I love you like an orchard...
In the thick shadows of our past,
All your words seem like fruits to me
Which one by one I gather as I walk among them.

I love you like an orchard, Armenian language...
A vestige from the palaces and gardens of our land,
A verdant wood that for centuries endured
And will remain vigorous with your vital sap.

I pass with infinite enjoyment under the shadows of your trees,
Admiring your roots and your branches,
And I wonder how you survived,
When wild winds tore down all that stood around you...

Each word, a fruit of every colour,
Bends—full of juices, made ripe by countless suns
Your words which hang at this moment on my lips,
Your words which perfume my senses and relieve my heart.

ODE À LA LANGUE ARMÉNIENNE

Toi, ma langue arménienne, je t'aime comme un verger...
Dans les ombres impénétrables de notre passé
Tes mots me paraissent comme des fruits
Sur ma route et je les cueille un à un...

Je t'aime comme un verger, toi, ma langue arménienne...
Vestige des châteaux et des forêts de mon pays,
Toi, mon jardin exquis, tu as résisté aux siècles
Et tu survivras avec vigueur de ta sève vivace...

Je passe avec une joie infinie sous les ombres de tes arbres,
J'admire tes racines et tes branches,
Et je me demande comment tu as pu survivre,
Quand le vent féroce a tout renversé autour de toi...

Voici tes mots, comme des fruits de toutes les couleurs,
Tes mots pleins de suc, mûris par d'innombrables soleils,
Tes mots que je garde à cet instant sur mes lèvres,
Tes mots qui parfument mon palais et soulagent mon cœur.

ԱՆՈՐՈՇ, ԱՆԾԱՆՕԹ

Անորոշ, անծանօթ, դուն գիտեմ թէ կ'ապրիս
Ու գիտեմ թէ կրնաս մեզ բաժնող խաւարէն
Ելլել դուրս, մօտենալ, գտնուիլ, գտնել գիս
Եւ սիրուիլ, գէթ սիրուիլ, հեզօրէն, քաղցրօրէն...

Անորոշ, անծանօթ, կը սպասեմ միշտ քեզի
Ու միայն սպասումս այս կուտայ քիչ մը համ՝
Իմ անհամ օրերուս, խոհերուս ծանծրալի,
Եւ քեզմով քիչ մը գէթ իմ ապրիլս ես կը զգամ...:

Անծանօթ, սիրելի՛, դուն նոր բոյր, նոր շնորհ
Աշխարհի, որ անցար անպատճառ այսօր ալ
Շատ մօտէն իմ ճամբուս, կամ մէջէն իսկ անոր,

Լսէ ինձ, պէտք է ա՛լ իրարու դիմաց գալ,
Ջի երկիրն ինձ համար շատ արագ կը դառնա
Եւ աչքի խաւարում, գլխու պտո՛յտ ինձ կուտայ...:

UNBESTIMMTE, UNBEKANNTE

Unbestimmte, Unbekannte, ich weiß: du lebst,
Und du kannst aus der Finsternis, die uns trennt
Heraustreten, dich nähern, dich offenbaren, mich finden.
Und lieben, nur lieben, sanft, milde . . .

Unbestimmte, Unbekante, stets wart' ich auf dich
Und selbst dieses Warten würzt
Meine schalen Tage, meine langweiligen Gedanken
Und nur mit dir bekomm' ich mein Lebendigkeit zu spüren . . .

Unbekannte, Geliebte, du neuer Duft, neue Anmut
Auf der Welt, durch die du unbedingt auch heute gezogen bist
In der Nähe meines Weges, wenn nicht mittendrin,

Hör zu: Wir müssen uns gegenüberstehen,
Denn diese Erde dreht sich zu schnell für mich
Und gibt meinen Augen Finsternis, und meinem Kopf
Schwindel . . .

UNKNOWN STRANGER

O unknown stranger, I know that you exist,
And I know that you can emerge from the darkness which
divides us,
You can step into the light, find me, approach me,
If only to be loved by me, gently and sweetly...

O unknown stranger, I wait for you always
And nothing but this waiting lends savour
To my insipid days, to my mundane thoughts,
And life stirs inside me solely because of you.

Stranger, my love, new scent and grace of the world
You probably passed by my path today,
Or perhaps even through it.

Listen to me; it's time we came face to face
Because this world spins too fast for me,
Leaving me blinded and dizzy.

ÉTRANGÈRE INCERTAINE

O étrangère incertaine, je sais que tu existes,
Et je sais que tu peux surgir de l'obscurité qui nous sépare,
Me remarquer, m'apparaître et te glisser près de moi,
Afin d'être aimée, aimée seulement, aimée doucement...

O étrangère incertaine, je ne fais que t'attendre
Et seule cette attente rend de la saveur
A mes jours insipides, à mes pensées ennuyeuses,
Et je ne me sens vivant que par toi...

Etrangère, mon amour, grâce nouvelle et parfum
De ma vie, toi qui es passée aujourd'hui, sans doute,
Près de ma route, ou sur ma route même,

Ecoute, il faut finalement qu'on se retrouve face à face,
Car le monde tourne si vite pour moi,
Il m'aveugle et me donne le vertige.

ԱՆՈՒՆԴ

Ինչո՞ւ անունըդ այստեղ չըկարենամ գրելու ես
Եւ աշխարհի չըյայտնեն թէ քեզ ինչպէ՛ս սիրեցի...
Երկու վանկե՛րը անոր ես կը զուրցնեմ գաղտնապէս,
Եւ ան ամբողջ կը թուի սիրոյ մատեա՛ն մը ինծի...
Ինչո՞ւ անունըդ այստեղ չըկարենամ գրելու ես...:

Հիմա, հեռո՛ւ իրարմէ՛ միայն անո՛ւնըդ ունիմ
Բերնիս վըրայ, համբոյրի մը պէս աննիւթ եւ անոյշ...
Գիշեր ատեն, սենեակիս մենութեան մէջ մըտերիմ,
Ես գայն կ'ըսեմ եւ ահա՛ քեզ կը տեսնեմ քաղցրայուշ,
Հիմա, հեռո՛ւ իրարմէ՛ միայն անո՛ւնըդ ունիմ...:

Գեղեցկութիւնդ ու իմ սէ՛րս յօրինեցին գայն կարծես...
Սիրտս իր անդուլ տըրոսմամբ անընդհատ գա՛յն կը հեզէ,
Թէպէտ վաղո՛ւց մտքիս մէջ քեզ ամբողջ գոց գիտեմ ես...
Քեզ չըճանչցած ունէ՛ր դուն այդ անո՛ւնը միթէ...
Գեղեցկութիւնդ ու իմ սէ՛րս յօրինեցին գայն կարծես...:

Ո՛չ, չեմ ուզեր, չեմ կրնա՛ր ես գայն յանձնել աշխարհի.
Երկու վանկովն իր կ'ուզեմ խնկել իմ կեա՛նքըս միայն,
Եւ երբ վերջին արեւիս վերջին ճաճա՛նչը մարի՛
Անունըդ ի շուրթ դեռ կ'ուզեմ ողջունել ա՛յը մահուան.
Ո՛չ, չեմ ուզեր, չեմ կրնա՛ր ես գայն յանձնել աշխարհի...:

DEIN NAME

Warum kann ich nicht deinen Namen hier schreiben
Und der Welt verkünden wieviel ich dich liebte. . . ?
Seine zwei Silben sage ich wie insgeheim auf,
Und all das wird zu einem lieben Buch für mich. . .
Warum kann ich nicht deinen Namen hier schreiben. . . ?

Jetzt, fern voneinander, habe ich nur deinen Namen
Auf meinen Lippen, wie ein Kuß, unstofflich und lieb:
Abends, in der vertrauten Einsamkeit meines Zimmers
Sage ich dir und da seh' ich dich, liebe Erinnerung:
Jetzt, fern voneinander, habe ich nur deinen Namen. . .

Als hätte deine Schönheit und meine Liebe ihn gestaltet,
Den Namen, den pausenlos klopfend mein Herz
ununterbrochen buchstabiert.
Obschon ich ihn längst auswendig im Sinne hatte
War er dein Name, als ich dich noch nicht kannte? . . .
Als hätte deine Schönheit und meine Liebe ihn gestaltet.

Nein, ich will nicht, ich kann ihn nicht der Welt
bekanntmachen.
Mit seinen zwei Silben will ich nur mein Leben
weihräuchern,
Und wenn der letzten Sonne letzter Strahl verlöscht
Möchte ich auch noch des Todes Frühe mit deinem Namen
begrüßen
Nein, ich will nicht, ich kann ihn nicht der Welt
bekanntmachen. . .

YOUR NAME

Why can't I write your name upon this page
And declare to the world how I loved you?
In secret, I whisper its two syllables,
And it seems to me a rare book of love...
Why can't I write your name upon this page?

Now, parted with you, I have only your name,
A sweet ethereal kiss upon my lips.
At night, in the intimate solitude of my room,
I murmur your name and you appear before me...
Now, parted with you, I have only your name...

Your beauty and my love invented your name...
My heart in endless palpitation spells it out forever,
Though I have always known you by heart,
I wonder if the name was yours before I knew you.
It is your beauty and my love that invented your name...

No, I cannot—do not want to tell the world.
With its two syllables I want to anoint my life
And when the last ray of my last sun subsides,
I'll greet the dawn of my death with your name on my lips.
No, I cannot and do not want to reveal it to the world.

TON NOM

Pourquoi ne puis-je écrire ton nom sur cette page,
Et déclarer au monde combien je t'ai aimée?
Je prononce ces deux syllabes en secret,
Et c'est le grand récit d'un amour qui m'apparaît...
Pourquoi ne puis-je écrire ton nom sur cette page...

Loin de toi maintenant, je n'ai que ton nom
Sur mes lèvres comme un doux baiser insaisissable...
La nuit, dans ma solitude intime,
Je dis ton nom et je te vois dans ma chambre...
Loin de toi maintenant, je n'ai que ton nom.

C'est ta beauté et mon amour qui ont inventé ton nom...
Mon coeur en palpitant nuit et jour le répète sans cesse,
Mais je te connaissais par coeur depuis longtemps,
Je me demande si tu avais ce nom avant moi?
C'est ta beauté et mon amour qui ont inventé ton nom...

Non, je ne peux et ne veux pas le dévoiler au monde.
Avec ses deux syllabes je ne veux encenser que ma vie,
Et quand la dernière lueur de mon soleil s'éteindra,
Je veux saluer l'aube de ma mort ton nom sur mes lèvres.

ՓՈՓՈՔ

Անոյշ հոգի մը ըլլա՛ր,
Ես այն հոգւոյն սիրահար,
Ան իմ երկինքըս ըլլար...

Ես այդ հոգին պաշտէի
Ինչպէս երկինքը ծաւի,
Ջայն հեռուէն պաշտէի...

Ան ցոլանա՛ր սրտիս մէջ
Իր լոյսերովը անշէջ,
Ես սուգուէի՛ անոր մէջ...

Անոյշ հոգի՛ մը միայն,
Ու գրկէի՛ ես անձայն,
Ջայն հոգիիս մէջ միայն...

YEARNING

If only there were a gentle soul,
To fall in love with,
To be my heaven...

I would worship that soul
Like the blue firmament,
Worship from afar...

If only it would gleam in my heart
With its incandescent lights
And I could get lost in it...

Just a gentle soul
To softly embrace
With mine.

WUNSCH

Wenn eine liebe Seele gewesen wäre,
Ich ihr Liebhaber,
Wäre sie mein Firmament gewesen. . .

Verehrt hätte ich jene Seele
Wie das Firmament azurblau,
Von fernher hätte ich sie verehrt. . .

Glänzen würde sie in meinem Herzen,
Mit ihren unerlöschlichen Lichtern
Versinken würde ich in ihr. . .

Eine liebe Seele nur,
Und ich sie lautlos umarmen,
In meiner Seele nur. . .

DÉSIR

Je voudrais tant qu'il existe une âme aimante,
Et que moi, amoureux de cette âme,
Elle me soit firmament...

Je voudrais tant adorer cette âme
Comme le bleu firmament,
Et l'adorer de loin...

Qu'elle scintille en mon coeur
De ses lumières incandescentes
Je voudrais tant me perdre en elle...

Je voudrais tant qu'il y existe une âme aimante,
Pour l'étreindre sans un bruit
Et la tenir seule en mon âme...

ԲԱՅ ԾՈՎՈՒՆ ՄԷՋ

Ես պզտիկ ու մեծ շատ մը սէրերու
- Արշիպելագոս – նաւելով մէջէն,
Առանց ոչ մէկուն քով խարըսխելու
- Ինչ խենդ, խեղճ էի – ասած եմ բաց ծով...

Բաց ծովն եմ հիմա՝ նիւնուրթեան դէմ
Լո՛ւռ հորիզոնին, զո՛ւր հորիզոնին...
Կղզիներն հեռուն նորէն կը տեսնեմ,
Անոնք, մի առ մի, նորէն կ'անհետին...:

Ո՛չ մէկ նաւ հիմա, ոչ ի՛սկ ապառաժ,
Մ'որուն շուրջ դառնայ իմ նաւըս գոնէ,
Կամ ալիք մը զիս հոն տանի, զարնէ...:

Ովկէա՛ն անժայր՝ մերթ մըռայլ մերթ խաժ,
Ու մի՛շտ ամայի... Եւ վերէն՝ միայն
Ամպեր, լո՛ւռ ամպեր կը սահին կ'երթան...:

AUF HOHER SEE

An vielen Lieben, klein und groß
– Mein Archipel – segelte ich vorbei
Ohne neben irgend einer geankert zu haben
– Wie verrückt ich war! Ich gelangte auf hoher See

Und nun, auf hoher See, der Unendlichkeit ausgesetzt
Dem schweigenden Horizont, dem vergeblichen Horizont . . .
Sehe ich in der Ferne wieder die Inseln von einst
Die darauf verschwinden, eine nach der anderen . . .

Kein Schiff jetzt, auch keine Klippe
Um wenigstens das Schiff umzudrehen,
Oder eine Welle, die mich dorthin steuern würde . . .

Lautloser Ozean, mal düster, mal blau,
Und immer öd . . . Und oben nur
Wolken, lautlose Wolken, gleiten, um sich zu entfernen . . .

IN THE OPEN SEA

I navigated through an archipelago
Of loves, both great and small,
Casting my anchor nowhere.
How crazy I was! I've found myself in the open sea...

Now stranded at sea and facing infinity,
My eyes look upon the still horizon, aimless horizon...
The faraway islands reappear
And again one by one, they disappear...

Not a single vessel, nor even a cliff,
For my boat to at least wind around,
Not a single wave to push me astray.

An infinite ocean, sometimes black, sometimes blue,
But always deserted... Above, only clouds,
Heavy clouds that silently hang and drift away.

EN HAUTE MER

J'ai navigué à travers un archipel
De petites et de grandes amours,
Sans jeter l'ancre nulle part
Comme j'étais fou ! je me suis retrouvé en haute mer.

Et me voici en haute mer, face à l'infini,
Face à l'horizon sans vue, à l'horizon sans but...
Je revois au loin ces îles lointaines
Qui disparaissent de nouveau une à une...

Aucun navire maintenant, aucun récif,
Mon bateau ne peut voguer à l'entour,
Aucune vague qui me dérive et me le fasse heurter...

Un océan infini, tantôt noir, tantôt bleu,
Et toujours désert... Là-haut seuls des nuages
De lourds nuages qui glissent et qui s'en vont.

ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՄ

Եթէ կրնաս՝ բարձրացի՛ր, բայց գիտե՛ս ո՛ւր, մինչեւ ո՛ւր,
Եվ քեզի հետ ուրիշներն՝ եթէ կրնաս՝ բարձրացո՛ւր,
Բայց մինչեւ ո՛ւր, մինչեւ ո՛ւր...:

Հաւատալով թէ կրնաս՝ օ՛ն, բարձրացի՛ր, քա՛ջտղղաս,
Սակայն քանի վեր ելլես՝ պիտի մըսիս ու դողաս,
Մընաս մինա՛կ, խե՛ղճ տղղաս...:

Կարենայի՛ր դուն եթէ բարձրացնել քեզի հետ
Սիրուած քանի մը հոգի մինչեւ գագաթն արփաւէտ,
Մինչեւ սէ՛րը քեզի հետ...:

Կարելին այդ է միայն, անըրջակա՛ն կարելին,
Բարեկամներ՝ որ մէկտեղ կ'ուզեն, կ'զան, կը խորհին
Անկարելին, կարելին...:

Միմիայն ա՛յս, մընացեալն ամբողջ պատրանք է, հոգի՛ս,
Միմիայն ա՛յս, ու անոր զուգէ երբե՛ք չըհասնիս,
Անոր իղձո՛վը մեռնիս...:

DAS STEIGEN

Kannst du's, so steig' hinauf, aber weißt du, bis wohin?
Mit anderen zusammen steige, wenn du's kannst,
Aber bis wohin, bis wohin? . . .

Glaubend, daß du es kannst, steig', kühner Junge,
Aber je höher du steigst, umso mehr wirst du dich erkälten
und wirst frösteln,
Alleine bleiben, armer Junge . . .

Könntest du es, so bring einige
Geliebte Seelen mit, hinauf bis zum sonnenüberfluteten
Gipfel,
Bis zur Liebe . . .

Nur das ist möglich, träumerisch möglich,
Freunde die einmütig wollen, fühlen, sinnen
Unmöglich, möglich . . .

Einzig allein das, alles Übrige ist Illusion, mein Lieber,
Einzig allein das, und vielleicht wirst du es nie soweit
bringen,
Sondern mit dem Wunsch, es erlebt zu haben, sterben . . .

ASCENT

Rise if you can, but do you know where, how far?
And if you can, take a few friends with you in your ascent,
But do you know where, how far?
Having faith that you can rise, go ahead, o my brave son,
But the more you rise, the more you will be cold and shiver,
The more alone, my poor child...

If only you could lift up with you
A few beloved friends to the glowing summit,
To the heights of love...

That is the only possible thing, the only possible dream,
Friends that share the same desires, thoughts and feelings
Of the impossible and the possible...

That is the only truth, all the rest is illusion, my son,
That is the only truth, though you may never reach that height,
And may die of the desire...

ÉLÉVATION

Si tu le peux, élève-toi, mais sais-tu jusqu'où?
Élève-toi et puisses-tu élever les autres avec toi,
Mais jusqu'où...? jusqu'où...?

Sachant bien que tu le peux, élève-toi mon fils,
Cependant, plus tu t'élèveras plus tu auras froid, plus tu
trembleras,
Plus tu seras seul, mon pauvre enfant...

Si tu pouvais t'élever avec quelques êtres
De ceux que tu chéris, jusqu'aux sommets baignés de soleil,
Jusqu'à l'amour...

C'est la seule chose possible, le seul rêve possible :
Des amis qui désirent, sentent et pensent la même chose,
L'impossible, le possible...

Voilà ce qui compte, tout le reste est illusion, mon enfant;
Mais peut-être ne l'atteindras-tu jamais,
Et tu mourras en le désirant...

ԵՍ ՍԻՐԵՑԻ

Ես սիրեցի, բայց ոչ ոք
Սիրածներէս գիտցաւ թէ՛
Զինքը ո՛րքան սիրեցի...
Ո՞վ կարդալ սիրտը գիտէ:

Ամէնէն մեծ հրճուանքիս,
Ամէնէն սուր վիշտերուս
Ներշնչողները, աւա՛ղ,
Զիս չեն ճանչնար այս պահուս:

Սէրս կարծես այն գետն էր՝
Որ իր հոսանքը անբաւ
Առաւ լեռան ծիւներէն
Ու լեռը զայն չըտեսաւ:

Սէրըս այն դուռն էր կարծես՝
Ուրկէ ոչ ոք մըտաւ ներս,
Ծաղիկներով ծածկըւած՝
Գաղտնի պարտէզ մըն էր սէրս:

Եւ եթէ սէրըս ոմանք
Երկինքին վրայ՝ նսահմա՛ն
Տեսան ծուխի մը նման,
Կըրակն անոր չըտեսան...:

Ես սիրեցի, բայց ոչ ոք
Սիրածներէս գիտցաւ թէ՛
Զինքը ո՛րքան սիրեցի...
Ո՞վ կարդալ սիրտը գիտէ:

ICH LIEBTE

Ich liebte, aber keine
Meiner Geliebten wußte
Wieviel ich sie liebte. . .
Wer kann das Herz lesen?

Ach, sie, die mich einst hinrißen
Zur größten Wonne,
Zum schärfsten Kummer
Kennen mich nicht in diesem Augenblick.

Meine Liebe war wie der Fluß
Der seine Strömung unersättigt
Den Schnees des Berges entnahm,
Und den der Berg nicht sah.
Meine Liebe war wie die Tür
Durch die niemand hereinkam:
Von Blumen verborgen,
Ein geheimer Garten war meine Liebe.

Und wenn auch manche meine Liebe
Grenzenlos am Himmel sahen,
Wie ein Rauch,
Ihr Feuer sahen sie nicht. . .

Ich liebte, aber keine
Meiner Geliebten wußte
Wieviel ich sie liebte. . .
Wer kann das Herz lesen. . . ?

I LOVED

I loved, but not one
Of those I loved ever knew truly
How much.
But who knows the language of the heart?

And those who inspired in me
The greatest joy,
The sharpest pain,
Alas, do not even know me now.

It's as if my love was that river
Which took its boundless flow
From the mountain's snow,
But the mountain never noticed.

As if my love was that gate
Through which no soul entered,
My love was a secret garden
Cloaked by flowers.

And if some did see
My love like smoke, rising
Up to the immense sky
They did not see its fire.

I loved, but not one
Of those I loved ever knew truly
How much...
But who knows the language of the heart?

J'AI AIMÉ

J'ai aimé; mais personne n'a jamais su
De toutes mes amours,
Combien je l'ai aimée...
Mais qui sait lire le coeur?

Les muses, hélas
Ne me connaissent pas.
Ni mes plus grandes joies,
Ni mes plus graves peines.

Comme si mon amour était ce fleuve
Qui a pris sa source infinie
Des neiges de la montagne,
Mais que la montagne n'a pu voir.

Comme si mon amour était ce seuil
Que personne n'a franchi;
Mon amour était un jardin secret,
Couvert de fleurs.

Et si on a vu mon amour
Comme une fumée s'élevant
Vers le ciel infini,
Personne, hélas, n'a vu son feu...

J'ai aimé ; mais personne n'a jamais su
De toutes mes amours,
Combien je l'ai aimée...
Mais qui sait lire le coeur?

ՊԱՐԷ ԱՂՋԻԿ

Պարէ՛, աղջիկ... Արիւնովդ որուն մէջ կայ քիչ մը ցեխ՝
Զիս փրփրեցուր... Օհ, պարէ վերէն ի վար մարմինիդ
Ցնցումներովը բոլոր... Նայուածքդ մերթ իբրեւ մեխ
Աչքերուս մէջը խըրէ, մերթ կաթեցուր շիթ առ շիթ

Մատներուդ վրայ ու անոնց ծայրէն գետին հոսեցուր...
Ծըռէ իրանըդ մէկ աջ, մէկ ձախ՝ նաւակ մը իբրեւ,
Կապուած ծողին քարափի, ուրկէ ալիքը իզուր
Զայն կը ջանայ փրցնել հարուածներովն իր թեթեւ...:

Պարէ՛ դջիկ... Ոսկիներ ականջներդ ու սաթեր
Վիզդ կախուած՝ ը ցատկէն ու կը ցլւան տարութր՝
Հիւքերուդ հետ ածխաշող, քողերուդ հետ հըրագոյն...

Պարէ՛, ինկիր դուն գետին, ըրէ թեւերդ օծեր,
Սողա անոնց ետեւէն, քաշէ ու ետ զանոնք բեր,
Եղիր ոլոր մ՛ու յանկարծ փախիր օծի մը հանգոյն...:

TANZ MÄDCHEN

Tanz, Mädchen . . . Mit deinem Blut, mit dem bißchen Dreck
darin
Verführe mich . . . ach, tanz mit Ober- und Unterkörper
Mit all deinem Wogen . . . Sink deinen Blick wie ein Keil
In meine Augen hinein, tropfe ihn ein, Tropfen um Tropfen

Fließe über den Fußboden auf Fingerspitzen
Bieg dich mal rechts, mal links, wie ein Schi.
Am Kaipfahl angebunden, wo die Wellen, mit ihrem leichten
Schlag,
Sich vergebens bemühen, es loszureißen . . .

Tanz Mädchen . . . Mit Gold an den Ohren,
Mit schillerndem, schaukelndem, um den Hals hängendem
Bernstein
Mit kohleglänzenden Stickmustern und feuerfarbenen Schleiern
. . .

Tanz, falle zu Boden, mach Schlangen aus deinen Armen,
Kriech ihnen nach, zieh und bring sie zurück
Winde dich, um jäh zu verschwinden, wie eine Schlange . . .

DANCE, LITTLE GIRL

Dance, little girl... With your blood a little sullied
Make me lecherous... Dance and undulate your body
Head to toe... Drive your gaze into my eyes like an arrow
Or let it slide down to your fingertips

And cover the ground drop by drop...
Bend your body left, then right like a boat
Attached to a quay whose waves in vain
Attempt to unfasten it.

Dance, little girl... The gold in your ears
And the amber on your neck gleam and sparkle
In your coal-black tresses and your fiery veils...

Dance, fall to the ground and make snakes of your arms,
Crawl behind them, take hold of them,
Then coil yourself and slither away.

DANSE FILLETTE

Danse fillette... Que ton sang vil
Monte à ma tête... Danse et ondule ton corps
Des pieds à la tête... Et que ton regard transperce
Mes yeux comme une flèche, comme une pluie

Glissant de tes doigts, qu'il inonde le sol...
Balance ton buste de droite et de gauche comme un navire
Attaché au quai que les vagues tentent vainement
De détacher sous leurs faibles secousses...

Danse fillette... Les ors et les ambres de tes oreilles
Et de ton cou sautent et se balancent en scintillant
A tes cheveux de jais et tes voiles de feu mêlés...

Danse, tombe, fais de tes bras des serpents,
Rampe derrière eux, rattrape-les, retiens-les,
Deviens cerceau et fuis comme le serpent...

Կ'ԱՆՁՐԵԻՒՄ ՏՂԱՍ...

Կ'անձրեւէ, տղղա՛ս...: Աշունը թաց է.
Թա՛ց աչքերուն պէս խեղճ խաբուած սիրոյն...:
Պատուհանն ու դուռը գընա՛ր ոցէ՛
Եւ դէմս եկո՛ւր նստիլ վեհագոյն

Լըռութեան մը մէջ...: Կ'անձրեւէ, տղղա՛ս...:
Կ'անձրեւէ՞ երբեմն հոգիիդ մէջ ալ,
Կը մըսի՞ սիրտըդ, եւ կը դողդողա՞ս՝
Խորհելով պայծառ արեւին անցեալ,

Դըրան մը ներքեւ գո՛ց ճակատագրին...:
Բայց կուլա՛ս, տղղա՛ս...: Մութին մէջ յանկարծ
Ծանրը արցունքներ աչքէդ կը գլորին...:

Լա՛ց անմեղութեան արցունքը անդարձ,
Լա՛ց չըզիտնալով, խեղճ անզգտ տղղա՛ս,
Խե՛ղճ որսը կեանքին, ա՛հլա՛ց որ մեծնաս...:

ES REGNET, MEIN KIND

Es regnet, mein Kind . . . Der Herbst ist naß
Wie die Augen der armen betrogenen Liebe . . .
Geh und schließ das Fenster und die Türe
Und komm setz dich in aller Stille

Vor mir . . . Es regnet, mein Kind
Regnet es manchmal auch in deiner Seele?
Erkältet sich dein Herz, und zitterst du
Beim Sinnen an die heitere Sonne von einst,

Am hinter einer Tür verschlossenen Schicksal? . . .
Aber du weinst, mein Kind . . . Plötzlich im Dunkeln
Rollen schwere Tränen von deinem Auge. . .

Weine die Träne unwiederkehrender Unschuld,
Weine, ohne zu wissen, mein armes unwissendes Kind,
Arme Lebensbeute, ach, weine, damit du wächst. . .

IT'S RAINING, MY CHILD

It is raining, my child... The autumn is wet,
Wet like the eyes of a poor, betrayed love...
Go close the windows, shut the door,
And come sit before me, supremely.

Silence... It is raining, my child.
Does it sometimes also rain in you soul?
Does your heart chill and do you shiver
To think of yesterday's bright sun,

Behind the closed door of destiny?
But you're crying, my son... Suddenly in the dark
Heavy tears roll down your eyes...

Cry; cry the last tears of your innocence;
Cry without knowing, my innocent child
That you are the poor prey of life, cry and grow...

IL PLEUT MON ENFANT

Il pleut mon enfant... L'automne est mouillé.
Mouillé comme le pauvre regard de l'amour trahi...
Va fermer portes et fenêtres
Et viens t'asseoir en face de moi dans un suprême

Silence... Il pleut mon enfant...
Pleut-il aussi parfois dans ton âme?
Ton âme tremble-t-elle ? Frémit-elle
En songeant au soleil brillant d'hier,

Derrière la porte d'un destin sans avenir?
Mais tu pleures mon enfant... Soudain dans le noir
De lourdes larmes coulent de tes yeux...

Verse les dernières larmes de l'innocence,
Pleure mon pauvre petit innocent... Tu ne sais pas
Que tu es la proie de la vie... Pleure et tu grandiras...

ՔՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԴ ԱՅՍ ԳԻՇԵՐ...

Քու յիշատակդ, այս գիշեր, զիս լալու չափ կը յուզէ.
Կարծես մեկնած էր սրբոտէս, եւ գաղտնաբար, այս գիշեր
Ետ կը դառնայ, իր հին տեղն ու հին գգուանքը կ'ուզէ,
Կը սեղմուի գրկիս մէջ, կը բարձրանայ կուրծքս ի վեր...:

Քու պատկերըդ աչքիս մէջ եւ քու ձայնըդ՝ կանջիս,
Կը թրթռան այս գիշեր. երակներուս մէջ կարծես
Քաղցրահոտ շունչդ է լեցուած, որ կը զգլխէ, կ'օրրէ զիս,
Մինչ երեսէս ալ կ'անցնին կարծես մատներդ անտես...:

Ետ կը դառնան, մի առ մի, մեր հին ժամերն անկորուստ,
Կարաւանին հետ աստեղց անոնք կուգան վերըստին.-
Հոգիս փարախն է բացուող ընդդէմ իր քաղցր հոտին...:

Յիշատակովդ, այս գիշեր, կը զգամ այնչափ զիս հարուստ,
Այնչափ բարի, երջանիկ... որ զըթութեամբ մը անհուն՝
Կը մըտածեն զայն բաժնել երկրի բոլոր խեղճերուն...:

DEIN ANDENKEN IN DIESER NACHT

Dein Andenken, in dieser Nacht, rührt mich zum Weinen:
Als wenn es mein Herz verlassen hätte, um heimlich
Zurückzukommen, um an seiner alten Stelle in
Liebkosungen zu schwelgen,
Sich in meiner Umarmung zusammenziehen und heben
würde.

Dein Bildnis im Auge und deine Stimme im Ohr
Zittern in dieser Nacht, wie wenn der süße Duft deines
Geistes
Meine Adern füllte, mich berauschte, mich einlullte,
Wie wenn deine unsichtbaren Finger mein Antlitz erreichten .

Es kehren zurück, nacheinander, die nie verlorenen Stunden
von einst
Mit den Sternkarawanen kommen sie wieder:
Meiner Seele Kirche öffnet sich für ihre liebe Herde. . .

Dein Andenken, in dieser Nacht, läßt mich so reich,
So wohl, so glücklich fühlen . . . daß, von einem unendlichen
Mitleid ergriffen,
Ich dieses Gefühl an alle Armen der Welt verteilen möchte. .

YOUR MEMORY TONIGHT

Your memory tonight moves me to tears,
As though it had left my heart and tonight, in secret
Returns to its old refuge and yearns for the old caresses,
Enfolds in my arms, climbs up to my breast...

Your image in my eyes and your voice in my ears
Vibrate tonight, as if my veins were filled
With sweet breath which possesses me and cradles me
While your invisible fingers touch my face...

Our past hours return one by one,
They come back again with a caravan of stars,
And my soul opens wide like a pen to its beloved cattle...

With your memory tonight I feel so happy, so rich,
So generous that full of mercy, I want to share its wealth
With all the misfortunate of the earth.

TON SOUVENIR CETTE NUIT

Ton souvenir cette nuit m'émeut jusques aux larmes,
Comme s'il avait quitté mon coeur et cette nuit en cachette
Il retourne dans son refuge et veut ses caresses d'antan,
Se love dans mes bras, et se blottit contre ma poitrine...

De ton image dans mes yeux et de ta voix dans mes oreilles
Vibre cette nuit, comme si mes veines étaient remplies
De ta douce haleine qui me berce et me tourne la tête
Tandis que tes doigts invisibles effleurent mon visage...

Une à une retournent nos heures passées, jamais perdues,
Elles reviennent de nouveau avec la caravane des étoiles,
Et mon âme s'ouvre comme l'enclos pour son cher bétail...

Je me sens tellement riche cette nuit tellement heureux
Tellement généreux que ce souvenir de tout mon coeur,
Je le veux partager avec tous les malheureux du monde.

ԴՈՒՆ՝ ՀԵՌԱԲՈՐ ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Ա՛հ, եթէ դուն չըճանչնաս՝ լ ո՞վ կրնայ ճանչնալ զիս,
Դո՛ւն՝ եռաւոր մանկութիւն, որմէ եկայ յամրաբար,
Եւ որ հիմա անցեալին վըրայ պառկած կ'երեւիս՝
Երազափայլ ու գացա՛ծկարծես աշխարհ մը օտար...:

Բայց կ'արթըննաս դուն երբեմն ու զիս երկար կը դիտես,
Մինչ գրկաբաց կը սպասեմ քեզի յուզմամբ, անձկութեամբ.
Աչքերըս խունկ են ամբողջ ու կը մըխա՛ն գորովէս.
Կը ցոլանայ աչքիս մէջ աչքիդ երկինքը անամպ...:

Բայց կը թուի թէ վախցար ու հոգւոյս մէջ վերըստին
Խորշէ ի խորշ կը փախիս ու պահուըտիլ կ'երթաս դուն,
Ձիս ծըզելով աւելի հիմա տրտում ու նըկուն...:

Կը հասկընա՛մ, չես ճանչնար դուն այս յոգնած ծերունին,
Ձոր պահ մը հայրդ յուսացիր եւ որ եղբայ՛րդ է միայն,
Քեզմէ հեռու չարաչար մեծցած եղբայ՛րդ անարժան...:

DU, FERNE KINDHEIT

Ach, ferne Kindheit, von der ich sacht gekommen bin,
Wenn du mich nicht mehr kennst, wer kann es noch?
Du, die hinter vergangenen Zeiten aufgehst,
Traumschimmernd und entrückt wie ein fremdes Land. . .

Du, die zuweilen erwachst und mich lange betrachtest,
Bis ich dich mit offenen Armen erwarte, ergriffen, bange.
In meinen Augen, die Zärtlichkeit in Weihrauch wandelte,
Spiegelt sich dann der wolkenlose Himmel deiner Augen. . .

Mir ist, du fürchtest dich, und entfliehst von einem Winkel
Meiner Seele zum andern, versteckst dich,
Läßt mich noch trauriger und bedrückter da. . .

Ich verstehe, du erkennst ihn nicht, diesen müden Greis,
In dem du für einen Augenblick deinen Vater
Zu erkennen hofftest, und der bloß dein Bruder ist,
Dein fern von dir entsetzlich gereifter, unwürdiger Bruder. . .

YOU - MY DISTANT YOUTH

Oh, if not you, who else will recognize me?
You - my distant youth, who I left soundlessly,
Now you seem stretched out and slumbering upon the past,
Filled with dreams and far away in some foreign land.

But sometimes you stir and gaze at me for a long time,
While I wait for you, my arms wide open, moved, impatiently.
My eyes smolder with fervor,
And the cloudless sky of your eyes is reflected in mine...

And yet it seems that you became frightened and escaped,
To nestle again in the folds of my soul,
Leaving me even more unfortunate, overcome...

I understand. How can you recognize this broken old man,
Whom you took for your father, but who is only your brother,
Your worthless brother who aged and suffered far from you?

TOI MA LOINTAINE JEUNESSE

Oh, si ce n'est pas toi qui me reconnais, qui donc alors?
Toi ma lointaine jeunesse que j'ai quittée sans un bruit,
Toi ma jeunesse rêveuse qui dort dans le passé
Et qui semble à présent éloignée en pays étranger...

Mais tu te réveilles parfois et me regardes longuement,
Tandis que je t'attends bras ouverts en émoi, éperdu.
Mes yeux brûlent de ferveur comme de l'encens
Et dans ces yeux se reflète le ciel de tes yeux limpides...

Cependant il semble que tu t'effraies et tu t'échappes
Pour te cacher à nouveau dans les plis de mon âme,
Me laissant toujours plus malheureux et plus accablé...

Je comprends : tu ne reconnais pas ce vieillard fatigué,
Tu le prends pour ton père, alors qu'il est ton frère,
Ton frère indigne qui a vieilli et souffert loin de toi.

ՅՈՅԱԵՐ, ՄԵԾ ՅՈՅԱԵՐ

Յոյսեր, մեծ յոյսեր, մօտեցէք մեզի,
Թեւ առած երկնի խորերէն կապոյտ,
Ամէնէն խորունկ խորերէն երկնի,
Ամէնէն մաքուր, ամէնէն անքոյթ...

Յոյսեր, մեծ յոյսեր, եկէք, լեցուցէ՛ք
Մերին նոր լուսող աշխարհը ձեզմով,
Երգեցէ՛ք երգեր հրճուալից ու սէգ,
Մեր գլխուն վերեւ դարձէ՛ք անվրդով...

Յոյսեր, մեծ յոյսեր... Բայց լսեցէ՛ք մեզ
Դուք ուրկէ՞ եկաք, ո՞ւր էիք երէկ,
Երբ մեր ծաղիկներն ինկան սօթակէզ,
Երբ մեզմէ շատեր մեռա՛ն յոգնաբեկ...

Յոյսեր, դուք թեթեւ, ոսկեթեւ յոյսեր,
Երգեցէ՛ք... Բայց, ա՛հ, խնդրեմ, քիչ մը ցած.
Հոս դեռ սիրտեր կան խոցուած կարեվէր,
Յոյսեր, դուք կամաց մօտեցէ՛ք, կամաց...:

HOFFNUNGEN, GROÙE HOFFNUNGEN

Hoffnungen, große Hoffnungen, kommt näher
Nachdem ihr aus der Tiefe des Azurs Flügel genommen
Aus der abgrundtiefsten Tiefe des Himmels,
Des reinsten, heitersten Himmels . . .

Hoffnungen, große Hoffnungen, kommt
Unserer Erde Morgendämmerung füllen,
Singt Lieder hehr und fröhlich,
Dreht euch unbehellig über unseren Köpfen.

Hoffnungen, große Hoffnungen . . . hört uns zu:
Woher seid ihr gekommen, wo wart ihr
Als unsere Blumen verbrannt niederfielen
Als viele von uns erschöpft gestorben sind? . . .

Ihr leichte Hoffnungen, die auf goldenen Flügeln schwebt,
Singet . . . Aber, ach, bitte etwas leiser
Denn hier gibt's noch Herzen mit tiefen Stichwunden,
Hoffnungen, langsam, nähert euch langsam . . .

HOPES, GREAT HOPES

Hopes, great hopes come near to us,
Take wings from the azure deeps of the sky,
From the most profound depths of heaven,
From the purest, most untroubled realm...

Hopes, great hopes, come and fill
The first dawn of our life,
Sing joyful, soaring songs,
Glide peacefully above us...

Hopes, great hopes— but tell us
Whence you came? Where were you yesterday
When our flowers withered and fell
And many of us died exhausted?

Hopes, ethereal hopes with gilded wings,
Sing... But please, a little softly,
Because here, there are still bruised hearts;
Hopes, approach slowly, slowly!

ESPOIRS, GRANDS ESPOIRS

Espoirs, grands espoirs venez près de nous,
Prenez votre envol des bleues profondeurs du ciel,
Des plus profondes profondeurs du ciel,
Des plus pures, des plus impassibles...

Espoirs, grands espoirs, venez inonder
Les premières aubes de notre terre,
Chantez des chansons joyeuses et hautaines,
Planez paisiblement sous notre ciel...

Espoirs, grands espoirs... mais dites-nous:
D' où êtes-vous venus ? Où étiez-vous hier
Quand nos fleurs étouffées s'étiolaient
Et que nombre d'entre nous périssaient, accablés?

Espoirs, faibles espoirs aux ailes dorées,
Chantez... Mais, de grâce, doucement,
Car ici-bas il y a encore des coeurs meurtris;
Espoirs, approchez-vous doucement, doucement!

ՀԱՅՈՒ ՀՈՂԻՆ

Ի՞նչ է հոգին, Հայո՛ւ հոգին՝ արցուցի մերթ ինքզինքիս,
Եւ մերթ լացաւ ու մերթ խնդաց իմ հոգիս,
Անյո՛յս լացաւ եւ յոյսերով խօլարշաւ
Մըրըրկաթեւ մինչեւ ի փա՛ռք խոյացաւ....,
Որմէ՛ յետոյ նորէն ըսի տխրագին՝
Ի՞նչ է հոգին, Հայո՛ւ հոգին....:

Ի՞նչ է հոգին, Հայո՛ւ հոգին՝ ես ինձի դեռ հարցուցի
Եւ ինչպէս ամպ մը երեւցաւ ան ինձի՛
Որ կ'իջնէ վար ու մառախուղ կ'ըլլայ մերթ
Եւ մերթ ճերմակ ու վարդագոյն՝ երթ առ թերթ
Կը տարածուի երեսն ամբողջ երկինքին,
Անհո՛ւն հոգին, Հայո՛ւ հոգին....:

Ի՞նչ է հոգի՛ն, Հայո՛ւ հոգին՝ ը հարցընեմ դեռ, աւա՛ղ
Ու կը գտնեմ զայն ցեխի մէջ կիսաթաղ...
Բայց զերթ զինուոր մ'որ կը կռուի անդադար՝
Ցեխն ալ, կ'ըսեմ, զայն աղտոտել չի կրնար,
Եւ ընդմէջէն իր այդ ցեխին, սարսռագին
Կը համբուրեմ Հայո՛ւ յոգնած, սո՛ւրբ Հոգին....:

DIE ARMENISCHE SEELE

Was ist die Seele, die Armenische Seele, habe ich mich ab
und zu gefragt.
Und zuweilen weinte, zuweilen lachte meine Seele,
Weinte hoffnungslos und wurde voller Hoffnung irr,
Fuchtelnd bis sie sich glorreich stürzte. . .
Um dann betrübt zu wiederholen:
Was ist die Seele, die Armenische Seele. . . ?

Was ist die Seele, die Armenische Seele, fragte ich mich
erneut,
Und sie erschien mir wie eine Wolke
Die hinuntersteigt und manchmal Nebel wird
Und manchmal weiß und rosa, Blatt an Blatt,
Breitet sich ihr Antlitz über den ganzen Himmel aus,
Unendliche Seele, die Armenische Seele. . .

Was ist die Seele, die Armenische Seele, frage ich, ach,
noch immer,
Und finde sie halb begraben im Schlamm. . .
Wie ein Soldat der unablässig kämpft
– Den kann selbst der Schlamm nicht besudeln –
Und durch diesen Schlamm hindurch, voller Grauen,
Küsse ich die Armenische müde, heilige Seele. . .

THE ARMENIAN SOUL

I often asked myself - what is the Armenian soul?
And my soul sometimes wept and sometimes laughed,
Cried hopelessly and then soared with hope
Taking flight to glorious heights.
Then again I asked sadly:
But what is the soul, the Armenian soul?

I asked myself again - what is the Armenian soul?
And like a cloud it descended
And cast a haze upon me,
Or sometimes like petals of pink or white,
Spread throughout the sky
The infinite soul, the Armenian soul...

Alas, I still ask - what is the Armenian soul,
And I find it half sunk in the mud...
But even the mud cannot soil it -
This soldier in an eternal fight.
And tremulous, I kiss this soul covered with mud,
This tired, sacred Armenian Soul...

L'ÂME ARMÉNIENNE

Je me suis souvent demandé ce qu'est l'âme arménienne,
Et mon âme a tantôt pleuré, tantôt ri,
Elle a pleuré sans espoir et puis débordant d'espoirs
Elle a pris son envol vers les sommets de la gloire...
Alors je me suis dit, désespéré
Mais qu'est-ce donc que l'âme arménienne?

Je me suis toujours demandé ce qu'est l'âme arménienne,
Elle m'a semblé comme un nuage
Qui descend et devient tantôt brouillard
Tantôt pétales, roses et blancs,
Se répandant au ciel de tout l'univers
L'âme infinie, l'âme arménienne...

Hélas, je continue à me demander ce qu'est l'âme arménienne,
Et je la trouve à demi enlisée dans la boue...
Mais la boue ne peut pas même la souiller
Ce soldat qui se trouve dans une lutte éternelle,
Je l'embrasse, frémissant, cette âme embourbée,
L'âme épuisée, sacrée, l'âme arménienne...